

Lacsny Márton:

A HAZAFIAS ÉS HONVÉDELMI NEVELÉS, AHOGY A KÖZÉPISKOLÁSOK LÁTJÁK (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az írás tárgya egy, alapvetően web-survey online adatfelvételi technikával végrehajtott, feltáró jellegű, empirikus oktatásszociológiai kutatás néhány kiemelt vizsgálati körének problémaorientált áttekintése. A kutatás alapvető célja, hogy a szakemberek megismerjék a hazai középiskolák hallgatóinak, tanárainak és intézményvezetőinek a hazafias és honvédelmi nevelés témakörével összefüggő jelenlegi attitűdjeit (értékelő beállítódásait) és jövőre vonatkozó igényeit, elvárásait. A tanulmány felhívja a figyelmet a vizsgált témakör aktualitására; ismerteti a kutatás főbb kutatási céljait, kiemelt vizsgálati kérdésköreit, elméleti és empirikus hipotéziseit, tervezett adatforrásait, populációját és vizsgálati almintáit, adatgyűjtési és elemzési-értékelési módszereit, s bemutatja a kutatási eredmények várható felhasználási, illetve hasznosítási lehetőségeit.

KULCSSZAVAK: hazafias és honvédelmi nevelés, kutatás, középiskolák, eredmények, válaszok

DEFINIÁLÁS

Az eredmények elemzése és a személyes tapasztalataim is megerősítettek abban, hogy a hazafias és honvédelmi nevelés fogalmát hazánkban igen heterogén módon értelmezik. A mai közgondolkodásra jellemző, hogy a hazafiságot nem kötik össze a nemzet biztonságának és az ország megvédésének ügyével: „A közel negyvenéves irodalmi alkotásokban, de még a legutóbbi időben megjelent művekben sem tükröződik koherensen e kérdéskör. Azaz nincs szerves kapcsolat a hazaszeretet és a honvédelem, a társadalmi, nemzeti haladás, a hadsereg, a történelmi múlt pozitív hagyományai és az új eredmények, valamint a ma hazafisága, a nemzet biztonsága és honvédelme között”¹ – írja Fürstné Kólyi Erzsébet tanulmányában. Az egyértelműség érdekében megkíséreltem definiálni, mit is értünk hazafias és honvédelmi nevelés alatt. Az általam alkotott meghatározást – mely a tantervek és tananyagok fejlesztésének alapja lehet – a „Hadtudomány és a 21. század” című konferencián ismertettem „A tartalék tartaléka, avagy az iskolai hazafias és honvédelmi nevelés és a honvédelmi előképzés fejlesztésének lehetőségei” című előadásomban, 2016. február 25-én.²

„A hazafias és honvédelmi nevelés tematikája alatt az állam által támogatott oktatási és nevelési módszereket értjük, amelyek magukban foglalják a következő tematika valamely elemét:

- csapatmunka, bajtársiasság, egymás kölcsönös segítése különböző szituációkban
- tábori lét

¹ Fürstné Kólyi Erzsébet: Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben. Iskolakultúra, 1998/4., 96.

² A konferenciát az NKE Hadtudományi Doktori Iskola és a Doktoranduszok Országos Szövetsége Hadtudományi Osztálya rendezte a NKE Hungária körúti campusán, 2016. február 24–25-én.

- közösségi lét
- túlélési technikák – tűzgyújtás, táborépítés, víz- és élelemszerzés
- sport, állóképesség
- elsősegélynyújtás
- állóképesség-fejlesztés, sport
- katasztrófavédelem – alapvető katasztrófavédelmi ismeretek
- tájékozódás, tereptan
- nemzeti hagyományok ismerete, őrzése
- hadtörténelem és a katonai hagyományok ismerete
- katonai alapismeretek
 - alaki foglalkozások
 - egyenruhák, rendfokozatok ismerete
- katonai jellegű sportok gyakorlása
 - lövészet
 - vívás
 - küzdősportok
 - ejtőernyőzés
 - búvárkodás
- technikai ismeretek
 - gépjárművezetés
 - információbiztonság
 - rádiótávközlés
 - modellezés
 - repülés

A felsorolt elemek akkor tartoznak a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájába, ha azokat egységes szemlélet mentén összeillesztve, a felelős állampolgárrá válás érdekében az állam támogatja egy vagy több szervezeten keresztül. A hazafias és honvédelmi nevelés célja nem feltétlenül az, hogy a katonai kiképzés elemeit közvetítse az állampolgárok felé, azonban azt mindenképpen tudatosítja a szervezet tagjaiban, hogy az így elsajátított képességek alkalmasak arra, hogy a haza védelme és az egyén saját vagy társai túlélése érdekében használhassa azokat.”³

A definíció igen tág területet fog át. Természetesen a jövőben az alaptanterv kidolgozása, illetőleg az ezzel kapcsolatos szakmai munka során lehet javasolható a témakör további bontására, illetőleg pontosabb definíció kidolgozására. E munka alapja lehet a hazai oktatási rendszerben meglévő hagyomány és felgyülemlett módszertani tapasztalat, amelyet a jelenlegi tantervekhez, pedagógiai módszerekhez és célokhoz kell igazítani.⁴

AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Írásom első részében (Honvédségi Szemle, 2017/2.) részletesen elemeztem a kutatás módszertanát, jelen cikkben pedig a kérdőívre adott válaszokat, valamint az ún. kemény változók⁵ és a kutatás érdemi kérdései közötti összefüggéseket vizsgálom.

³ A 2. jegyzetben megnevezett konferencián ismertetett definíció.

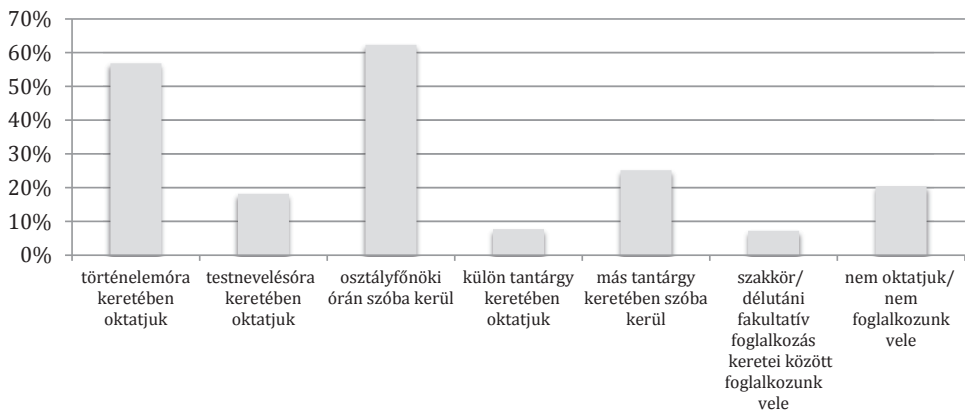
⁴ Lásd H. Varga Katalin: A honvédelmi nevelés a magyar oktatási rendszerben – a nevelési terület céljai, módszerei a kezdetektől napjainkig. Képzés és Gyakorlat, 2015/1–2., 69–84.

⁵ Az iskola földrajzi elhelyezkedésére, illetőleg képzésének jellegére, irányultságára vonatkozó kérdések.

A felmérés elektronikus kérdőívek segítségével készült, középiskolák igazgatói körében. A kérdőív 2015. december 5-étől volt elérhető az interneten, ám az iskolaigazgatók részére a tájékoztatást csak december 15-én küldtem ki az ADAFOR-rendszeren keresztül. A kérdőívre érkezett válaszokat 2016. április 2. napján töltöttem le, így az ezt követően beérkező válaszok már nem részei a felmérésnek. A kérdéses időintervallumban Magyarország 1443 középiskolája közül⁶ összesen 842-ből érkezett válasz. A beérkezett válaszok 100%-a érdemi és értékelhető volt, egy választ sem kellett önellentmondás vagy nyilvánvaló komolytalanság (pl. a válaszadó minden kérdésre minden választ bejelöl, vagy üresen küldi be a kérdőívet) miatt kirekeszteni az elemzésből.

Az egyes válaszok értékelésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy a válaszokat középiskolák igazgatói adták a 2016. év elején. Feltételezzük, hogy a válaszadáskor is jelen voltak olyan általános befolyásoló tényezők (a tanárok és a diákok túlterheltsége stb.), amelyekről a válaszadók sem függetleníthették magukat.

Nézzük tehát az érdemi kérdéseket és a belőlük levonható következtetéseket.

1. ábra Milyen keretek között foglalkoznak a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájával? (Szerkesztette a szerző)

Az 1. ábra bemutatja, hogy a feleletválasztós kérdésre az egyes iskolákból milyen válaszok érkeztek. Látható, hogy az iskolák túlnyomó többségében történelem- vagy osztályfőnöki óra keretében beszélnek a hazafias és honvédelmi témájú kérdésekről. Ezen belül is az osztályfőnöki óra a legmagasabb arányú, 62%-os. Az osztályfőnöki óra a legalacsonyabb óraszámú óra (jellemzően mindenütt hetente egy óra), amelyen általában az osztályközösséget érintő kérdéseken túl olyan témák kerülnek elő, amelyekre más óra keretei közt nem jut idő, vagy nem részei a tanterveknek. Ebből arra tudunk következtetni, hogy azokon a helyeken, ahol kizárólag ezt a választ jelölték meg (az összes válaszadó 10%-a), az igazgató ebbe a körbe tartozónak véli a hazafias és honvédelmi nevelést.

A második a sorban a történelem, mely tantárgy keretei közt ilyen témákat érintenek. A történelem kerettantervnek része a hazafias nevelés, illetőleg ilyen tematika (hadtörténelem) oktatása, így a válasz nem meglepő, inkább csak az, hogy válaszadóknak csupán 57%-a jelölte meg ezt az opciót. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a történelem tantárgy

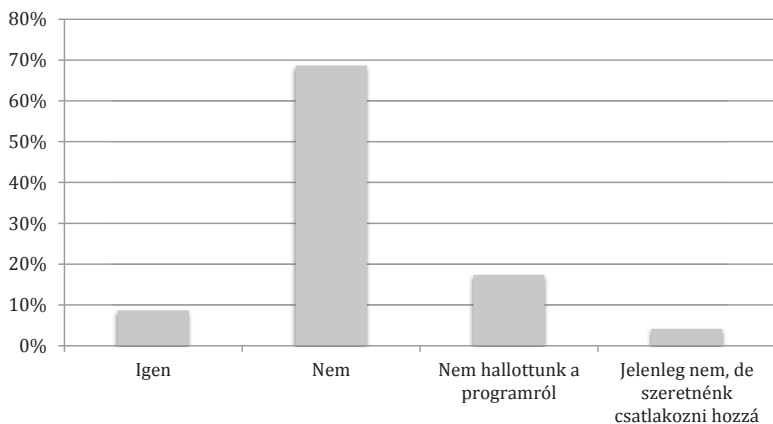
⁶ Forrás: Oktatási Hivatal. Felhívom a figyelmet arra, hogy az intézmények száma nem azonos a feladatellátási helyek számával. Mivel egy intézmény több helyen is folytathat tevékenységet, utóbbiak száma természetesen lényegesen több.

oktatása során a hazafias nevelés elemei rendszeresen szóba kerülhetnek. Mivel olyan tantárgyról beszélünk, amely kötelező érettségi tárgy, és amelynek anyaga igen sok lexikális ismeretet tartalmaz, valószínű, hogy az iskolák jelentős részében nem jut idő ennél bővebb ismeretanyag átadására.

A két „listavezető” foglalkozási keret követően egy nagyobb ugrás következik: a „más tantárgy keretében szóba kerül”, illetve a „testnevelésóra keretében foglalkoznak vele” válasz 25, illetve 18%-os gyakorisággal szerepel. Ezek a válaszok azért érdekesek, mert szinte soha nem egyedülként adták meg őket, tehát öröndetes módon az ezeket megjelölő iskolákban legalább két tantárgy keretei közt foglalkoznak a tematikával, a testnevelésóra válasz megjelölése pedig azt bizonyítja, hogy gyakorlati ismereteket is elsajátítanak a diákok.

A további értékek is sok tekintetben érdekesek. A „külön tantárgy” nyilvánvalóan a „katonai alapismereteket” jelöli, ami a KatonaSuli-program eleme, tehát ezeket a válaszokat nyilvánvalóan a programban részt vevő iskolák jelölték meg. A szakkör azért érdekes, mert újabb tematikát olyan foglalkozások bázisán lehet bevinni az iskolába, amelyek szigorú értelemben nem részei a tanterveknek. Ezek a szakkörök, délutáni foglalkozások, délutáni edzések vagy hétvégi foglalkozások, esetleg nyári (vagy nem csak nyári) táborok. Ebben az értelemben tehát fontos azt tudni, hogy mely iskolákban vannak már jelenleg is olyan tanterven kívüli (extrakurrikuláris) foglalkozások, amelyek a honvédelmi nevelés témájához kötődnek. Az ilyen foglalkozások támogatásával lehet olyan programot indítani, amelyben önkéntes a diákok részvétele, ugyanakkor mégis kötődik az iskolához, és ezáltal ellenőrizhető az oktatott tematika és a színvonal is. Lényeges információ, hogy ma mindössze a középiskolák 7%-a kínál ilyen típusú programokat.

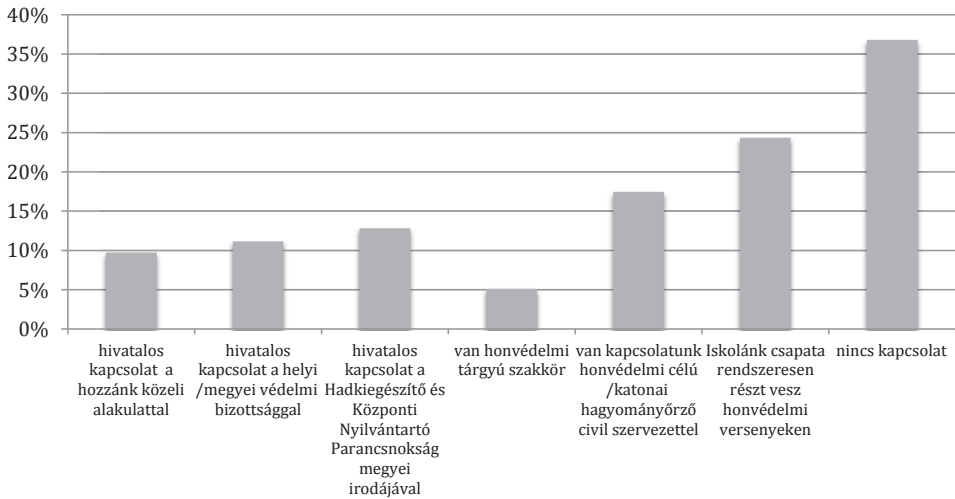
Az eddigieknél többet mond, hogy az iskolák 20%-a azt jelezte vissza, hogy egyáltalán nem foglalkoznak a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájával. A jelenlegi állapotokat jól jellemzi a KatonaSuli-programra vonatkozó kérdés.

2. ábra Iskolájuk részt vesz a KatonaSuli-programban? (Szerkesztette a szerző)

A kutatás eredeti célja olyan intézkedések tervezése és javaslatok kidolgozása, amelyekkel elérhető a honvédelem ügyének népszerűsítése és a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájának fejlesztése, valamint minél szélesebb körű elterjesztése. Ennek megfelelően az a jelzés, hogy a válaszadók hány százaléka nem foglalkozik a tematikával és nem is hallott a programról, azt jelzi, hogy az eddiginél nagyobb hangsúlyt kell fektetni a kommunikációra. Az eredmény tehát tanulságos, és véleményem szerint használni is kell a program tematiká-

jának⁷ fejlesztése, valamint a kommunikáció terén is. Ennek körében javaslat dolgozható ki a KatonaSuli-program népszerűsítésére, valamint a hazafias és honvédelmi nevelés ügyének hatékony, több minisztériumot is érintő kommunikálására.

3. ábra Milyen kapcsolatuk van a Magyar Honvédséggel?⁸ (Szerkesztette a szerző)

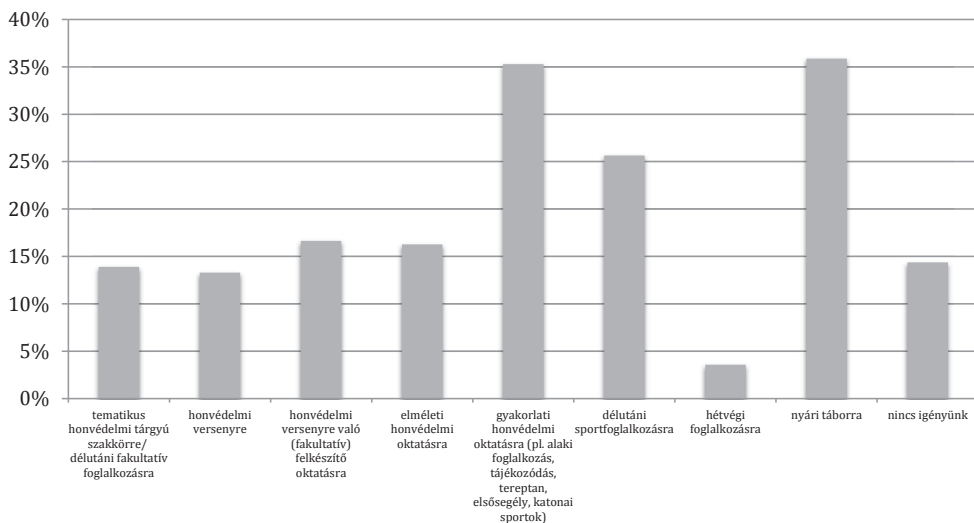
A kérdés az iskola honvédségi kapcsolataira kérdez rá. Arról van tehát szó, hogy amennyiben az alakulatokat vagy a Magyar Honvédség egészét kell ösztönözni arra, hogy bővítsék/bővítsé társadalmi kapcsolatait, akkor mely irányok lehetnek a leghatékonyabbak. A válaszokból ismét az tűnik ki, hogy a legnagyobb arányban a „nincs kapcsolat” jelenik meg, ugyanakkor ez „csak” 37%. Ez azt jelenti, hogy a maradék 63%-ot valamilyen úton közvetlenül el lehet érni. Ennek nyomán a feladat kettős: Valahogy el kell érni azt a 37%-ot, amelyeknek jelenleg nincs honvédségi kapcsolata. Azon 63% tekintetében, ahol megvan a kapcsolat, fenn kell tartani, és ha az esetleg laza vagy formális, élővé, aktívvá kell tenni.

A válaszokból az is kitűnik, hogy a honvédelmi versenyek, illetőleg a rajtuk való rendszeres részvétel jelenti a legnagyobb arányú honvédségi kapcsolatot a középiskolák körében. Mivel a honvédelmi versenyek általában rövid ideig tartanak, ezért az iskolának nem nagy teherterhelés, a felkészülés viszont általában tanítási időn kívül történik. Ehhez képest a továbblépés iránya lehet, hogy a rendszeres résztvevők körében a honvédség olyan programokat kínál, amelyek célzottan vagy indirekt módon segítik a diákok felkészülését. Ezeket szakkör vagy egyéb délutáni/hétvégi foglalkozás keretei közt lehet felkínálni. Hasonló programot tudnának kínálni azok a civil szervezetek, amelyeknek egyébként is van kapcsolata az iskolákkal.

A következő kérdés azt méri fel, hogy az egyes középiskoláknak milyen típusú foglalkozásokra lenne igényük azok közül, amelyeket a katonák nyújtani tudnak. Ez persze nem jelenti azt, hogy a Magyar Honvédségnek meg is van a képessége minden iskolaszékhelyen ezek biztosítására, azonban a felmérés segítség lehet a fejlesztés irányainak meghatározása során.

⁷ Czank László – H. Varga Katalin: Katonai-honvédelmi nevelés a középiskolákban 2. rész. Képzés és Gyakorlat, 2012/3–4., 167–176.

⁸ A táblázatban felmérés elkészítésének idején hatályos megnevezés szerepel: MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság. Ma: Magyar Honvédség Katonai Igazgatási és Központi Nyilvántartó Parancsnokság.

4. ábra Milyen jellegű (katonák által szervezett) foglalkozásokra lenne igényük? (Szerkesztette a szerző)

A válaszok közül kiemelkedik három válasz, a gyakorlati oktatás, a délutáni sportfoglalkozás és a nyári tábor. Vélhetően ezek azok, amelyekre a középiskolákban a legkisebb a kapacitás. Az iskolaigazgatók zöme valószínűleg azokat a foglalkozási formákat jelölte meg, amelyek a lehető legnagyobb mértékben tehermentesíti a pedagógusokat.

A gyakorlati honvédelmi oktatás a második helyen áll a sorban. A mai magyar iskola-rendszer nem támogatja túl nagy mértékben a gyakorlati jellegű oktatást. Az iskolai foglalkozások túlnyomó része tanteremben tartott tanórákból áll, ahol elméleti tananyag frontális oktatása, illetőleg a tananyag (dolgozat vagy felelés formájában történő) számonkérése folyik.

Természetesen kérdés, hogy kell-e ezen változtatni? Szükséges-e, hogy az iskolában olyan ismereteket szerezzenek a diákok, amelyeket azonnal, a napi gyakorlat során tudnak hasznosítani? A válasz igen, ugyanakkor sokkal nehezebb felelni arra, hogy a kérdéses gyakorlati tudás elsajátítását mely elméleti anyag rovására tegyék meg. Az mindenesetre tisztán látszik, hogy az igazgatók látják annak lehetőségét, hogy a hazafias és honvédelmi nevelés bizonyos gyakorlati elemei a tanórák keretein kívül is megjelenjenek az iskolákban.

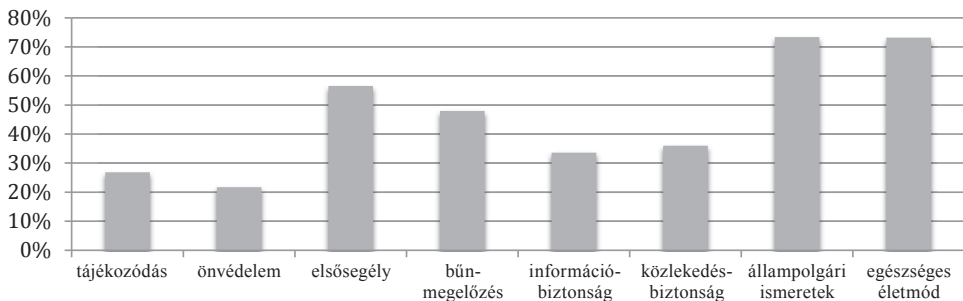
A válaszok közül kiemelném a nyári táborokra való igényt. Egyrészt a nyáron is dolgozó szülőknek is van igényük arra, hogy gyermekeik értelmesen töltsék a vakációt, azonban sok esetben anyagilag nem engedhetik meg maguknak a gyerekek „piaci alapú” táboroztatását. Ezt az igényt az iskolák és a szakminisztérium is felismerték, és számos programot dolgoztak ki ennek kielégítésére. Ilyen a 2010-ben indított Erzsébet Program,⁹ de ezt szolgálja majd az Emberi Erőforrások Minisztériumában előkészületben levő Nemzeti Táboroztatási Koncepció is, amely tematikus táborokat kínál az iskoláskorú gyermekek számára. Másrészt több honvédségi szervezet jelenleg is foglalkozik nyári táborok szervezésével.¹⁰ Tehát már nem a koncepció kidolgozása a feladat, hanem csak a szinergiák megtalálása és kiemelése.

⁹ Az Erzsébet Program bemutatása. <http://www.erzsebetprogram.hu/> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 04.)

¹⁰ Sikeresek voltak a honvédelmi táborok. Honvedelem.hu – <http://www.honvedelem.hu/cikk/57546> (Letöltés időpontja: 2016. 10. 04.)

Érdekes adalék, hogy a legkedveltebb foglalkozástípusra az iskolák 36%-ának van igénye. Ugyanakkor a tanintézetek 14%-a nem tervezi egyetlen forma bevezetését sem. Ez azt jelenti, hogy az iskolák kb. 86%-ának van valamilyen típusú elképzelése arról, hogy milyen foglalkozásokat vezetne be és miben kérné a Magyar Honvédség segítségét.

A következő kérdés arra vonatkozik, hogy a hazafias és honvédelmi nevelés alapkompenciái közül melyek azok, amelyeket az egyes iskolák jelenleg is oktatnak akár a tantervek keretei közt, akár azokon kívüli foglalkozások formájában. Ez azért lényeges, mert ha valamilyen típusú tudás átadását lényegesnek tartják, akkor az olyan alapot jelenthet, amelyre lehet építeni. A hazafias és honvédelmi nevelés ugyanis korántsem arról szól, hogy katonai kiképzést nyújtson vagy katonákat neveljen. Olyan képességekről és tudásról szól, amit minden állampolgárnak el kellene sajátítani valamilyen szinten.

5. ábra Jelenleg milyen tematikát vagy kompetenciát oktatnak iskolájukban az alábbiak közül? (Szerkesztette a szerző)

A kérdésre adott válaszok önmagukban is érdekesek. A lehetséges válaszok szándékosan olyan „hívószavak”, amelyek a médiában rendszeresen megjelennek mint tanítandó tematikák, illetőleg olyan témák, amelyek tudatosítása nem csak az iskolai foglalkozások része kell hogy legyen. Ugyanakkor ezek a hívószavak nem jelentenek önálló tantárgyat, illetőleg nem képezik a tantárgyi törzsanyagok részét. Ezek a válaszok ebben a formában és országos átlagban szemlélve leginkább arra alkalmasak, hogy a kutatás további irányainak kijelöléséhez segítséget nyújtsanak. Minden ilyen hívószó esetében fel lehet ugyanis tenni a kérdést, hogy az igazgatók mit értenek alatta és milyen tematikát oktatnak ezekkel a címszavakkal.

Még érdekesebb a kérdés, ha mélyebb összefüggéseket nézünk. A válaszadók közt pl. 79 olyan iskola van, ahol – a kérdőívek kérdéseire adott válaszok alapján – tanítanak állampolgári ismereteket, ugyanakkor nem foglalkoznak a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájával. Az ilyen esetekben felmerül a kérdés: Vajon állampolgári ismeretek címszó alatt mit oktatnak ezekben az iskolákban? Vajon az igazgatók tisztában vannak-e azzal, hogy a fenti kompetenciák mind részei a hazafias és honvédelmi nevelés tematikájának?

Az összesített válaszokból látható, hogy a válaszadók egy részének nem egyértelmű a hazafias és honvédelmi nevelés fogalma. Egy kellő mélységben kidolgozott definíció valószínűleg közelebb vinne a megoldáshoz, azonban a jelenség fő oka valószínűleg az, hogy a sorkötelezettség felfüggesztésével meglazult a társadalom és a hadsereg közötti direkt, széles körű kapcsolatrendszer. A felmérés egyik nem titkolt célja éppen ennek feltárása volt, elősegítendő a szükséges intézkedések meghozatalát.

ÖSSZEFOGLALÁS

A felmérés eredményéről általánosságban elmondható: igazolta azt a feltételezést, hogy a magyarországi középiskolák és a honvédség kapcsolata igen heterogén. Kevés olyan középiskola van, amelyeknek folyamatos és élő kapcsolata van a haderő valamely szervezetével. Ezek főleg azok az iskolák, amelyek részt vesznek a KatonaSuli-programban. Az iskolák túlnyomó többségében az igazgató felismeri a hazafias és honvédelmi nevelés fontosságát és jelentőségét, azonban nincs teljesen tisztában azzal, hogy mit és hogyan kellene tennie az ügy előmozdítása érdekében. Ennek megfelelően ezeknek az iskoláknak a honvédséggel való kapcsolata esetleges, de fejleszthető. Vannak olyan tanintézetek, ahol az igazgató és a tantestület kevésbé partner a honvédséggel való együttműködésben. Összességében a felmérés eredménye sok tekintetben segít a beavatkozási pontok meghatározásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az Erzsébet Program bemutatása. <http://www.erzsebetprogram.hu/>

Czank László – H. Varga, Katalin: *Katonai-honvédelmi nevelés a középiskolákban 2. rész. Képzés és Gyakorlat*, 2012/3–4.

Fürstné Kólyi Erzsébet: *Identitás, biztonság. A hazafiság és a honvédelem a NAT-ban és a helyi tantervekben*. Iskolakultúra, 1998/4.

H. Varga Katalin: *A honvédelmi nevelés a magyar oktatási rendszerben – a nevelési terület céljai, módszerei a kezdetektől napjainkig*. Képzés és Gyakorlat, 2015/1–2.

Lacsny Márton: *A tartalék tartaléka, avagy az iskolai hazafias és honvédelmi nevelés és a honvédelmi előképzés fejlesztésének lehetőségei*. In: Hadtudomány és a XXI. század című konferencia-kiadványa. A Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2016.

Sikeresek voltak a honvédelmi táborok. <http://www.honvedelem.hu/cikk/57546>

AJÁNLOTT IRODALOM:

Lacsny Márton: *Honvédelmi Kötelék – igéretes kezdeményezés a civil honvédelmi képesség fejlesztésének érdekében*. Honvédségi Szemle, 2016/1.